

~~K6516.~~

7/55518
17 84359

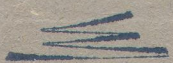
ОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО
МИСТЕЦЬКИЙ
ТА
ГРОМАДСЬКО
ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

N 1

СІЧЕНЬ

1 9 2 7

ВІСНУ ХАРКІВ

МОЛОДНЯК

тяться у всіх залізничн. кіосках Контрагентства Друку на Україні.
Послати на адресу: м. Харків, Пушкінська вул. № 24,
каб. 300), Видавництво „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“,
журнал „МОЛОДНЯК“.

R 6516

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ТА ГРОМАДСЬКО-
ПОЛІТИЧНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

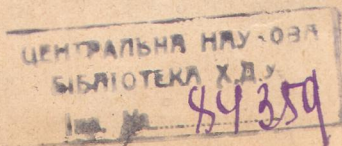
Ол. ГРОМОВА, Б. ДАНИМАНА, П. ТРУБЛАЄВИЧА,
Анд. ХВИЛІ, Пав. УСЕНКА

№ 1

СІЧЕНЬ 1927

ВИДАВНИЦТВО „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“

59 68

Х 1010

Друкарня ВУЦВК'у „Червоний
Друк“. Зам. Ч. 1081. Кільк. 3000.
Укрголовліт Ч. 69067/кв.

1010

В поступі соціалістичного будівництва і протиріччях сьогодні— справа зміцнення засад літератури Жовтня набирає першорядного значіння. Недобитки української націоналістичної буржуазії на цій ділянці роблять спробу перейти в наступ і з літератури зробити для себе плацдарм для розташування своїх ідеологічних сил.

Вони під різними формальними гаслами намагаються розкласти зародки української пролетарської літератури й створити націоналістичну фронду проти пролетаріату та всього СРСР. Кинуті ними гасла орієнтації на буржуазну психологічну Європу вплинули на деяку частину наших письменників.

Ці гасла були підхоплені окремими товаришами з „Вапліте“, поглиблені й доведені до повного заперечення постанов партії в галузі шляхів культурного розвитку пролетарської України.

Червневий пленум Центрального Комітету КП(б)У засудив таку лінію і визнав, що:

„такі гасла можуть служити тільки за прапор для зростаючої на ґрунті НЕПи української буржуазії, що розуміє відродження нації, як буржуазну реставрацію, а під орієнтацією на Європу, безумовно, має на увазі орієнтацію на Європу капіталістичну— відокремлювання від цитаделі міжнародної революції, столиці СРСР—Москви.

Цим шляхам буржуазного розвитку ми протиставляємо наш пролетарський шлях. Партія стоїть за самостійний розвиток української культури, за виявлення всіх творчих сил українського народу. Партія стоїть за широке використання українською соціалістичною культурою, що будується, всіх цінностей світової культури, за рішучий її розрив з традиціями провінційної обмеженості та рабського наслідування, за утворення нових культурних цінностей, вартих творчості великої класи.

Але партія це робить не шляхом протиставлення української культури—культурам інших народів, а шляхом братнього співробітництва робітників і трудящих мас всіх національностей в справі будівництва міжнародної пролетарської культури, в яку українська робітничка класа зможе вкласти свою частку“ (Червневий Пленум ЦК КП(б)У).

І тільки 4 грудня 1926 року керуюча частина „ваплітовців“ визнала помилковість своєї попередньої роботи.

Але поки що ми бачимо фактичні наслідки споріднення керівників організації „Вапліте“ та „неокласиків“ (передмова Хвильового до поезій Вас. Еллана). Ці наслідки йдуть всупереч розумінню партією й комсомолом епохи соціалістичного будівництва, що ми переживаємо.

В той же час маємо спрощення поставлених перед нами завдань в галузі літератури з боку „Плуга“.

В цій літературній ситуації літературний комсомол має зробити все, аби під гаслами соціалістичного будівництва скупити найкращі сили революційних письменників і допомогти партії й комсомолу стати переможцем і на ділянці культури.

Тому наше гасло:—комуністичне гартування революційних письменників молоді!

Коли „Вапліте“ не тільки не зуміла боронити підступи пролетарської літератури від ворожої нам націоналістичної зграї, а навпаки—підупала під їх вплив, коли „Плуг“ і надалі хоріє елементами спрощення, а сили націоналістичної буржуазії пробують робити нові наскоки на соціалістичну Україну, як частку СРСР—ми викидаємо гасло боротьби за передумови розвитку і буяння жовтневої української літератури, за її пролетарську співзвучну нашій добі суть, за організацію молодих літературних сил, що нога в ногу йтимуть з авангардом пролетаріату комуністичною партією та комсомолом.

Наша боротьба з „неокласицизмом“ в його сьогодняшній формації є боротьба з ворожою нам ідеологією української націоналістичної буржуазії.

Ми найбільше будемо сприяти літературній організації „Молодняк“, що об'єднує найкращі письменницькі сили молоді, й допомогатимемо всім молодим літературним силам, що під гаслом соціалістичного будівництва вирушили в похід на цитаделі буржуазії.

Ми будемо сприяти творенню організації пролетарської літератури України, бо тільки зміцнення й одностайність наших сил під керівництвом партії й комсомолу—дасть нам перемогу.

Редакція

ЛІТЕРАТУРНО ХУДОЖНІЙ РОЗДІЛ

Вас. Еллан?

МОЛОДІ ПРИВІТ (З маловідомих поезій)

Учорнів червоний стяг.
Червоніє довгий шлях.
Котить сальва—заклик новий:
— „Будь на поготові!“
— А назустріч—як дзвінок
Рвучко славословить
Спеку жертв і перемог:
— „Я завжди готовий!“
Кроки тисяч легких ніг.
Бризки пісні. Теплий світ...
— Гей, тримайся, хто знеміг—
— Молоді привіт!

1920 рік.

Г.А 5-й РІК (Михайличенкові й Чумакові)

Не стисну рук. Не вчую слова.
Не гляну в очі, друзі, вам...
Уже розвідка наукова
Ланцетом в'їлася в слова,
Щоб тайну творчости зробити
— Простою школою—для нас,
Що будуть жити і творити
Через десятки літ по нас..
Земля рясніє Чумаками,
Михайличенками росте
І гарту полум'ям цвіте...
... Ну, що ж що ви лягли кістками...

Не стисну рук... Не вчую слова...
Але печаль,—як дощ весни:
Бує молодість здорова,
І вже не мріє і не снить
Про дні, коли зросте будова
— Кладе основи кам'яні
На місце вашої труни.

23/XI 1924 р.

Вас. Еллан

* * *

Десь—грають хвилі у танку,
 Бурун реве, шумить, іскриться,
 А в тихій бухті, на піску
 Дрімає в мушлі перливиця.

У колисаннях плине час
 Край мушлі хвильки пінять піну...
 Та узрів мушлю папуас,
 Розняв, зирнув і в море кинув...

Але ножем її розняв
 І ніж зробив пекучу рану
 Бурун знесилену підняв
 Й одніс в обійми океану. *)

Масенко Терень

* * *

Я ходив на золотаві роси
 В сині ранки степових озер
 І тому моїх пісень колосся
 Житній сум і губить, і несе.

Хай у трави спів мій перевито,
 Я стовпа не ставлю, чи межі
 Між синами молодого жита
 І республіки залізної душі.

Путь ясна по зорях комсомолу,
 Син ланів прямує на міста
 І пісні мої озимині шовковій,
 Що з землі росте і вироста!

Я. Гримайло

ЦЕ НЕ МРІЯ

Це не мрія—омана. Не сниться.
 Засміялись-би в даль золоту!
 Я їду вулицями столиці,—
 Вчорашній пастух.

Лихтарі, ніби огнені втинки,
 Бік у бік протинають шлях,
 І кружляють поміж будинків,
 Воронням у гіллях.

На їх ссайво я очі жмурю,
 І тривожно до муру жмусь,
 Наступаючи—в згустках гулу
 На ноги комусь.

Бо здається. Ось, ось здається.
 Розпросторивши муть голубу
 Поміж ніг—прогарчить, пронесеться
 Автобус.

Та нічого. Я знаю, вбудусь,
 Не мені звикати віки
 Через день—ці вогні мені будуть
 Мов квітки!

Засміятися в даль золоту
 Хіба можна мені не радіти!
 Вулицями столиці йду
 Та й шлях мій, такий розмаїтий.

*) Цей вірш друкується вперше. До редакції „Молодняка“ його ласкаво подано тов. Бовчик.

Я. Гримайло

К Р Е З

Облуплений кожух і чоботи порваті...
Але я крез! Ви розумієте, я крез!
Моя душа на вістрях лез
Днів, що незмірено багаті.

Із-за кордонів прорив марсельез,
По бруку крок дзвінчатий піонерів...
І серце б'є як море в беріг,
Я крез, ви розумієте, я крез!

Скарби мої. Ого, нема терез,
Їх зважить, дорівнять не вдасться,
Ніяких цінностей, цінніших мого щастя
Моїх надій—розвітлених берез.

Діди мої, що вік вас їли таті.
Ваш син... Чи, чуєте, я крез!
Моя душа на вістрях лез
Днів, що незмірено багаті.

Ів. Бойко

СОСНОВИЙ ЛІС

Сосновий ліс густий та дикий.
Похмурі сосни.

Колись звідтіль смертельні крики
Вітри приносили.

Цвіли жита. Цвіли чи одцвітали?
Не пригадаю, ні.

— Гей зуби чого скалите?..

До долу сосни гніть...

Кричав отаман в лісі звірем,

А сам цепи вбива.

— Чабан оцей... візьміть, розірвемо!

Й заплакала трава,

Сосновий ліс шумів, росив,

А чабани й сльози...

Тепер могили покропив

Червоний вітер бризками.

Щось серце рве, мов панський пес

В той час, як стогне ліс,

О, скільки крові з К. Н. С.

Був день отой приніс!

Сосновий ліс шумить чи плаче

Що ночі, що пори.

І дерева старі розкачують

Вітри.

М. Шульга-Шульженко

* * *

Вже срібні роси капають із кленів...
 І зореспад мигтить в осінню темну ніч.
 Ах, щей вітри із димом каруселять,
 На березі століть...

на легкому човні...

А я такий завжди собі веселий,
 (Юнацька радість—човник по воді.)
 Мій друг недавно кинув тихі села,
 Тепер у Черноморській флоті

командир.

Тепер ось зараз лист мені от Хведя...
 (І, ти бульвар, і пристань, і любовь).
 Ще так знайомі ці і рейди і тунелі,
 Я їх пішком у здовж і в шир

пройшов.

О, незабутня ти червона панорама
 І соляний розмаяний Сиваш...
 Я стану знов матросом тут на грані
 І морем буде жито і трава...

Чогось в уяві вітер із стрічками...
 (Матросський лист—хемічним олівцем)...
 Ти кажеш друже що за Надькою

скучаєш?..

Ой, ви татарські скелі... І піски...
 Ми тут усі працюємо у купі
 (І Надька теж секретар К. С. М.)
 Мої думки у місто Севастопіль,
 На хвилях човник веслами несе...

Олекса Влизько

* * *

Вмерло. Вщухло. З холодочком
 Вилив тугу в тихий сад
 Синім, синім на листочки
 Співок спаду листопад...

Та чиї-ж то вікна в поле,
 І вогні,
 вогні,
 вогні.

Тепло в клубі комсомолу
 Безтривожному мені.

Микола Шеремет

* * *

Осінь листя лащитья лесливо,
Припавши в тузі до чобіт моїх,
А я тамую на обличчі сміх:
— Мені до них немає діла!
Вони вже оджили і стали гноєм,
Для когось иншого, хто ще не жив.
Украдуть золото дощі чужі,
І заспіває вітер жалібної.
Дощі, дощі... учора і сьогодні...
Не той вже шелест листя, що раніш,
Зо дня на день стає тихіш-тихіш...
А я стихати, молодий, не згоден.
А я й тепер залишусь невгамовним...
Шуми, хвилюй ти, бунтівнича кров,
І зграйно грайте мої думи знов,
Пливить у даль, мов буйні хвилі в повінь!
Надходить холод. Здаля його чую:
Прийде і тхне з заledenілих уст,
А я щільніш од вітра застебнусь,
І в вечір той до клуба помандрую.
Так сил багато, хочеться робити,
Коли навколо тебе сном взялось...
...По-під віконням ходить хтось, —
То журна осінь, тиха й працьовита.

Київ

М. Дубовик

ГОРІННЯ

Тепло стелять дні осінні руна,
Синя даль і мла, неначе дим...
Ех, як хочеться буяним бути, юним!
Ех, як хочеться все бути молодим!
Що життя?—Мандрівка і дорога,
Манівці й пряма уперта путь...
Я несу в собі якусь тривогу
Й мільйони теж її несуть.
Хочу сили, бурі і буяння,
Хочу наче ватра ягоріть.
Хай мандрівцем, голубою ранню
Буду з масами іти й творить.
Будуть далі линути, линути, линути
Дні і тижні, місяці й віки,
Може десь мене в дорозі кинуть,
Прийдуть инші юнки й юнаки.
Теж горітимуть буянно і тривожно,
Будуть пристрасно хотіти і творить, —
Я скажу:—Мені спочити можна:
Я не гас в дорозі і на мить.

м. Дніпропетровське

Олесь Донченко

Г Е Т О

Спить гето брудне і недуже
Під шепіт старих яворів.
Серпанком спада на калюжі
Оманливий місячний рій.

О, гето, ти встанеш з зорею,
У злиднях усе, в смітниках,
І йтимуть похилі євреї
Із „талесом“ в жовтих руках.

О, гето, тривожне, як вулик,
Мов стогне в недужім півсні,
І кидає світло в завулок
Знеможена свічка в вікні.

Ходить равві, кашля глухо,
Кроком міряє кутки.
Равві ходить... Став, послушав..
Ні, нема дочки...

„О, Саро, ще з вечора з „гоєм“
Кудись нерозумна пішла“!
Тривога тяжкою вагою
У равві на серце лягла.

„О, Саро, єдина утіхо,
Казав же тобі я давно“...
І раптом і дзвоном, і сміхом,
Застукало гето в вікно.

В чадних смолоскипах завулок,
Мов чорний чавун, закипів.
І гето тривожне, як вулик,
Несе комсомолії спів.

Став равві з очима німими
І тіні сховались в кутках.
„Там Сара... Там Сара між ними,
І прапор... червоний... в руках“!..

Дзвенить її голос, мов криця,
І постать він бачить гнучку.

„О, Саро, о, Саро, вернися“!
Біжить і гукає дочку.

Та мимо йдуть лави струмками
У блисках вогню золотих.

Знеможено равві на камінь
Упав і затих..

О, гето, ти встанеш з зорею
У злиднях, усе в смітниках,
І йтимуть похилі євреї
Із „талесом“ в жовтих руках.

О, гето, тривожне, як вулик,
Мов стогне в недужім півсні,
І кидає світло в завулок
Огарок забутий в вікні...

Дм. Гордієнко

В Д О Щ

I.

Глохмурий день потяг на небосхили
Тенета дощові неначе риболов:
Впіймати хоче ясень полохливу,
В левадах сум і мукання коров;
А пастухи мов кобчики пурхливі
Злетілись табунами до дібров:
Понапинали з ряден дивні парасолі,—
Ім пахне цвіт гвоздиків і красолі...

II.

Проходить осінь, розливає з глека
Мов молоко—тумани на полях.
Давно на південь одпливли лелеки...
І лиш тополь оголене гілля
Гойдає сонь, та вітер із далека
Доносить дзвін... Рожевіє земля...
Звисає паморозь на береста старого,—
Степи лаштуються в далеку дорогу.

III.

Стоять дівками верби придорожні.
І ніби лагодяться в поле, чи на луг.
Пішов од них я в долину тривожну
Під куряву шрапнелєвих пилюг...
Тепер стрічаю роки переможні,
Та сніг липкий, фурделицю і фугу.
Як радо інколи під снігові замети
Згадати просту мову кулеметів...

IV.

Згадати ліс, берези і дуби
Де в позолоті бродить листопад,
Де одринає простір голубий...
А з неба лє, а з неба водоспад...
Я марю знов: яруги і горби,
Важка дорога, стома і снопад...
Мені ввижаються ще й досі незабуті
Круті шляхи, провалля й перепуття...

V.

А дощ іде, хлюпоче стовідерно,
Промокли дні, промерзла степовінь,
Уже й лободи розгубили зерно,
З гаїв давно осипалась цвітінь.
І чи коли до мене ще поверне
Липневий сон, та берестова тінь?...
І чи коли мені ще молодому
Простелють дні доріженьку до дому?..

Вересень 1926 р.

Дм. Гордієнко

ЗАМРІЯ

1.

Шовкова синь на ясенове віття,
Шум, і цвіт мідяний передпілля...
Крізь п'їтьму густого многоліття,
Сню про степ, про скитів, про Трипілля,
І здається: од Дніпра самітні
Знов біжать через піски на ріллі
Табуни осик та верболозів...
Мо буде бій?... Мо будуть грози?...

2.

Мо' знов вернусь я в Плужники туманні,
Що загрузли в солонці, в болото:
Огорнули їх лепехи й плавні
А Супоєм вітри наче флотом
На човнах... І згадується давня
Дитяча мрія: ніби я пілотом,
Лечу д'горі... і роки: а за ними
Дзвенять віки шляхами сталевими...

3.

Лягає дзенькіт на осінні трави,—
Над ставом шелест гав'яру осок,
Хтось окував берези в золоту оправу,
Курять ще по курганах пилюга й пісок,
А сонце сипле проміні в отаву...
Схиливсь на воду ніби колосок
Сумливий явір; жде когось, чи мріє?...
Надходить вечір, далина німіє...

4.

І пахне нехворощ, васильки, полині
І стежка стелиться до хати через яр...
Та знов чомусь мерещаться мені
З-за синіх гір схвильовані моря:
Крізь млу віків ідуть комунські дні,
Та кораблі, та потяги... й зоря
Торкає промінем замислене чоло...
І тільки путь крізь тумани болот...

5.

Я знаю, що туди дійду... Я вірю...
Не зрадить шлях мене аж до кінця...
Складає знову голубу замрію
Моя задумана голівонька оця:
Бо дні вагань давно оддаленіли,
А з недр світів горять нові сонця...
І степ не степ, і вже поля не ті,—
Нема осик, що бігли в самоті...

Л. Первомайський

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

I

Року 921-го Аврум-Янкель ще мріяв про Палестину, що ранку ставав на молитву й що суботи ходив до синагоги, а від там на „кідущ“¹⁾ до сусід: шевця Лейзера Кацмана чи палітурника Розенблюма. Був він фанатиком і п'яницею, бив жінку напившись, а потім сідав коло вікна й дивився кудись далеко, вибивав пальцями по шибці—плакав. Тоді по його волохатому обличчю котилися сльози з великих старечих очей... Старечих? Це смішно й казати. Аврум-Янкелеві п'ятдесят один рік, а на вигляд він уже, як сімдесятилітній палітурник Розенблюм.

Сидячи коло вікна, він плакав і голосно промовляв:

— Хіба це життя?.. Хіба ми живемо?..

Мовчала на це у відповідь його стара дружина Егель і тоді він кликав єдиного свого сина Єрухіма.

— Єрухіме, я в тебе питаю, живемо ми тут, чи як?

А Єрухім боявся, що батько битиме й відповідав завжди однаково:

— Ні, тату, ми не живемо тут, а мучимось...

Аврум-Янкель схоплювався од вікна й починав бігати по кімнаті.

— Ти чуєш, Етеле, навіть дитина каже, що це не життя... Як-же тут не пити? Та й що воно за питво тепер? От у суботу в Розенблюма такий гідкий самогон, що було гідко з його й „кідущ“ робити... Що за часи? Випити хочеш—ховатися мусиш. Самогон якийсь...

Ноги його не слухалися й він знову падав на стілець взявши голову в руки.

Революція! Ах, шейдім...²⁾ цеб уже давно він був у Палестині... Вже й гроші були, а тепер ні грошей, ні Палестини...

— Слухай, Єрухіме, хлипав він, ось ти виростеш і поїдеш до Палестини... Ти не будеш жити серед оцих гоїв, ти мусиш виїхати звідси. Раніше мене били урядник і пристав, потім гайдамаки й німці, більшовики, Денікин і знову більшовики... хто знає хто битиме нас після цих?

— Більшовики-ж вас не били, тату...

— Ти ще малий, а вже дурний. Що з тебе буде, як ти виростеш? Сердився Аврум-Янкель і трусив п'яною головою, — більшовики забрали Борю. Це ще гірше, як бити, це великий удар!

Тут починала плакати Етель. Одна згадка про сина Борю, що його мобілізували більшовики разом з Розенблюмовим онуком Шаєю, примушувала зтискатись її серце й сльози одразу починали текти з очей. Сиділа вона безпорадна й слаба, мов дитина й, мов дитина, плакала...

Заходив Шая, Розенблюмів онук, опираючись на милиці, й ставав коло стінки, тримаючи випростану поранену ногу...

¹⁾ Суботня й празникова молитва; читається над вином.

²⁾ Чорти.

— Як же це так, Шаю? Як же це вбито Боря?—в двадцятий раз питала Етель і Шая, худий, з довгим носом і глибокими очима, від контузії, знову оповідав про страшний бій під Лозовою, де йому розтрощило ногу, а Боря поранило в груди; як їх везли на Харків в тряскій теплушці; як опинилися в шпиталі в Курському.. як важко стогнав Боря тої ночі; як він, Шая, впав у непритомність і коли очуняв побачив на сусідній койці, замість Борі, якогось чужого салдата з простреленим животом і одірваними руками.. як розпитував, розшукував Боря..

В реєстрах виписаних з шпиталю його не було. Не було такж і в реєстрах померлих. Кому потрібен мертвий, щоб його записували в книгу й видавали всілякі справки про нього, коли і з живими багато роботи?! Лежить мабуть Боря десь у великій, загальній ямі на курському кладовищі...

В хаті темнішало, а Етель не світила вогню. Єрухім прислухався до дивного Шаїного голосу, ловив кожне слово й сам собі думав, що він, Єрухім, ні за що не пішов би на війну, щоб лежати у загальній ямі десь на курському кладовищі, як Боря, чи щоб повернутися до дому калікою, як Шая... і кепсько зробив брат його Боря, що пішов, бо хіба він не знав, що батько з горя ще більше питиме й битиме матір, а вона плакатиме.

Єрухімові не жалко брата—помер і край, не треба й згадувати. Мертвяки такі нехороші, згадай про них, а вони тобі снитися почнуть.

Єрухімові вже скоро тринадцять років, а він майже не мав товаришів і тому вечори проводить удома сидючи коло вікна підобгавши під себе ноги й підперши підборіддя кулачками.

Тоді в його голові рояться думки про невідому прекрасну країну за морем до якої лине мріями батько, про саме море, прекрасне, якого він ніколи не бачив, але яке йому здається найпрекраснішим видовиськом у світі.

Так він сидить годинами, тихо мов не дитина. Обличчя в нього худорляве й він трохи каплавухий, має кучму рижого волосся, яке лізе йому ввічі й заважає.

На зріст невеликий, в пошитих на виріст штанях, коли йде, здається кумедником з „пурім-шпіль“ і тому діти з нього сміються...

II.

— Ну, Єрухіме, сьогодні тобі тринадцять років і ти вже мусиш класти тфілен ¹⁾... А в суботу в синагозі ти казатимеш мафтір ²⁾)...—протягуючи нитку сказав Аврум-Янкель.

Ці слова наповнили Єрухімове серце не то тривогою, не то радістю й він нічого не сказав у відповідь батькові.

— Ну, чого ж ти мовчиш, не осоромиш свого батька?

Єрухім крутнув головою.

— Ні „мафтір“ він знає на пам'ять, не дарма-ж він з реб Мойшею кантором два місяці підряд перечитував і виспівував його... О, ні! Він не осоромить свого тата. Татко сидітиме гордий, а коли його, Єрухіма викличуть до тойри ³⁾, скине з себе талес ⁴⁾, обгорне його й нахилившись тихенько скаже:

¹⁾ Молитовні кубики, що їх вживають при молінні, одягаючи на ремінцях на голову й на руку. Вживають їх після тринадцяти років.

²⁾ „Мафтір“—молитва, що її читає єврейський хлопець в синагозі в суботу в тринадцять літ.

³⁾ П'ятикнижжя.

⁴⁾ Молитовне простирadlo.

— Ну, йди...

А з-за завіски, що відокремлює жіночу частину синагоги від чоловічої, щасливими очима буде дивитися мати, потім не стримається й розридається на всю синагогу, бо якраз згадає про Борю, покійного сина, як він поцілував кінчик „талесу“ торкнувши його перше об пергамент тойри, й як він почав високим дзвінким дискантом:

— Благословен ти, господи, володарю всесвіту...

А може мама й не плакатиме... Ні, напевне заплаче!—й Єрухім поринає в думки про суботу, про „мафтір“. Ставляє батькові праси, слухає його вічні нарікання на долю, на злиденне життя, а сам думає про одно...

У суботу з синагоги разом з Аврум-Янкельом, Етеллю та Єрухімом прийшли усі сусіди, більше „мінйону“¹⁾ народу самих чоловіків. Був і старий Розенблум і онук його Шая й Кацман і реб Мойша кантор із жінками своїми. Мала квартира Аврум-Янкеля, яка вже давно не бачила стільки люду, стала ще тіснішою. Столи були позсовані до купи на середину кімнати. Етель заслала їх білою скатіркою, що її вживано лише на Судний день та великдень.

Сіли за стіл, а Єрухіма радий батько посадовив праворуч коло себе. Етель бігала, подавала холодну фаршировану рибу. З'явилися на столі пляшки самогону й перший зробив кідущ над повною шклянкою—реб Мойша. Він надпив з шклянки, кахикнув і сів... А коли надійшла його черга—Єрухім підвівся й голосом, що тримтів увесь, почав молитву, тримаючи в руці шклянку... Рука в нього теж тримтіла й самогон хлюпався на скатерку, але, на диво, ніхто не зауважив йому цієї провини, а коли він скінчив і сів на місце—батько обняв його однією рукою й крикнув чомусь дуже голосно:

— Єрухіме, тепер ти справжній єврей, повноправний єврей... Чом ти не випив до дна? На дні шклянки наше єврейське щастя... Вчись, бо сьогодні ти повноправний єврей!

Гості сміялися, цюкалися шклянками й кричали:

— Л'хаїм!²⁾

— За нового єврея!

Аврум-Янкель підливав усім і сам упивався, а упившись почав співати веселої. Єврейські пісні й веселі невесело співаються і тому, почавши одну, він з'їхав на іншу, сумну...

На дорозі стоїть дерево,
Дерево стоїть зігнувшись...
Іде єврей до Палестини
З очима заплаканими...

— Іде єврей до Палестини з очима заплаканими,—підхопили гості п'яними голосами скорботно й нерівно... У Аврум-Янкеля зірвався голос і поклавши на стіл голову він заплакав, як дитина.

... А потім сідав коло вікна, дивився кудись далеко—плакав...

1) Мінйон—одинадцять дорослих євреїв, що можуть правити всяке моління.

2) Дослівно „На життя“, взагалі ж „на здоров'я“!

Єрухімові стало жалко батька, бо гості не звертали на нього уваги й продовжували пити й співати (хіба дивно, що єврей плаче? Євреєві весело—він співає й плаче; а євреєві гірко—він плаче й співає)... Єрухім поклав батькові руку на плече й притулився до нього головою.

— Не плачте, тату...

Аврум-Янкель підвів голову й подивився на сина. Обличчя в нього гірш ніж завжди, коли він упивався, почервоніло й Єрухім злякався батька. А батько узяв його голову обома руками й пильно подивився в вічі.

— Слухай, ти справжній єврей?

— Так, тату, я справжній...—тримтячи відповів Єрухім.

— Слухайте!—крикнув Аврум-Янкель,—він каже, що він справжній єврей, він дає обіцянку бути євреєм...

Аврум-Янкель хитаючись підвівся з стільця.

— О!—підніс він палець до гори,—то ви знаєте, що то є єврей? То ви знаєте, що єврей—це загускла кров на руках у „гой¹⁾”? Єврей це не я—кравець Аврум-Янкель Пікулін—і не ви—палітурник Бенціон Розенблюм. Єврей—це шматок болю... Слухай, Єрухіме! Біль цей... біль за Палестиною: вмерти на своїй землі й знати, що на твою домовину не прийде „гой“ і не зробить паскудства...

— Він каже правду,—кивнув головою реб Мойша, а в старого Розенблюма навернулися на очі сльози...

— Він правий,—сказав старий Розенблюм,—я п'ятьдесят п'ять років правляю в палітурки всілякі книжки, я опрацював багато молитовників для церков, а на свій старий махзер²⁾ досі не зробив палітурок... він правий!

— Тут нам не життя,—підвівся на милицях Шая,—у мене нога розбита—в мене немає ноги... За що я бився? За свою розбиту ногу? Я не хочу знати більшовиків, бо вони забрали мою ногу,—говорив він, тяжко повертаючи язиком у роті,—я не хочу знати білих, бо вони б'ють євреїв—я хочу жити спокійно!

— Де може єврей жити спокійно?—хитався на стільці Аврум-Янкель.—В Палестині, або в домовині... Але в домовині не життя—в домовині смерть. Чому мусить єврей живим лізти в домовину? Його шлях до Палестини, до землі батьків його, батькам його обітованої... Слухай, Єрухіме, не я—ти ввійдеш до землі обітованої, ти мусиш увійти!

Він налив шклянку самогону й дав до рук Єрухімові.

— Кажи за мною...

В Єрухіма трусилися руки. Він дивувався, чому це сьогодні усі так багато балакають, ніхто нікого не слухає й усі співають та плачуть...

— Кажи: „гайнт швер іх аф дем кідущ глейзел“...

Єрухім з переляку, хлипаючи промовляв за батьком:

— Сьогодні клянусь я над цією шклянкою, що з неї п'ють горілку під час кідущу...

Шум угамувався.

Підвівся Лейзер Кацман, подивився поверх своїх синіх окулярів і розбитим голосом запитав:

— Що ти хочеш робити?

— Мовчи!—перепинив його Розенблюм.—Він знає...

— Він знає!—видавив з контуженого горла Шая.—Ого!

А Єрухім промовляв за батьком:

—...я присягаюсь, що ввійду до землі батьків моїх, батькам моїм обітованої...

¹⁾ Гой—не єврей.

²⁾ Молитовник.

— „Омейн“¹⁾ — урочисто закінчив Аврум-Янкель, а всі присутні обізувалися тихим:

„Омейн“...

Тоді Аврум-Янкель знову звернувся до Єрухіма, який стояв тримаючи в руці шклянку й розгублено блимав очима.

— Пий, єврею, на дні цієї шклянки єврейське щастя! Пиймай його — землю обітовану.

...хлипала Етель...

III.

Дні проходили один за другим, схожі один на одного, як брати рідні. Аврум-Янкель шив людям піджаки та пальта, а Єрухім допомагав йому. Що ранку вони ходили вдвох до синагоги, молилися, а повернувшись до дому сідали за роботу. Більш усього Єрухімові доводилося розводити праси стежити, щоб вони не притухали. Инколи ж вугілля не займалося й треба було дмухати що є сили на жаринку доки не займуться всі... тягло на вулицю до однолітків. Пізно прокидалась любов до товариства й ігор. Хотілося бігати разом з усіма на річку, гуляти в скраклі, чи ходити за місто, на далеке поле, де дорога простяглася обсажена вербами греблею через річку, аж геть туди де за першою невисокою горою хрестами виблискує монастир і дзвонять жайворони невидимі в повітрі.

Одного разу була нагальна робота й Аврум-Янкель послав Єрухіма до синагоги, сказати, що він молитиметься дома. Єрухім узяв торбинку з тфілен і вийшов з хати. Пройшов завулочок, минув ярмаркову площу й подався до синагоги. В ній було чоловік п'ятнадцять старих євреїв, що обгорнувшись у талеси мурмотіли древні молитви.

Єрухім теж став молитися.

Але що то за моління?

Зразу він думав, чого це так, що на дворі такий гарний день, а він мусить сидіти в задушливому од тютюну й нафталіну повітрі темної синагоги й не зпускаючи очей з сідеру²⁾ промовляти часом зовсім незрозумілі слова молитов. Молитися йому зовсім не хотілося й не діждавши кінця служби він вибіг з синагоги на бігу складаючи тфілен у торбинку.

— Куди ти біжиш? — перестрів його Монька Хайтін, син шкляра з іншого кінця міста.

— Нікуди, — відповів Єрухім і чогось злякався. Йому здавалось, що батько вже йде назустріч і думає бити його за те, що втік з синагоги...

— Чого ж ти зблід?

— Так... у синагозі душно...

— Так ти втік? Молодчина!

— А батько?

— Битиме? — підскочив Монька. — Значить у тебе дурний батько...

Єрухім хотів був образитись за батька, якого зовсім не вважав за дурня, але передумав. Все ж таки Монька не хотів цим сказати нічого більше як те, що за втечу з синагоги можна й не бити...

— А мене батько й до синагоги не посилає й не б'є...

— Так ти ж ще не бал-міцтво! — знайшов аргумента Єрухім. На це в Моньки знайшовся не менш важливий.

— Так що? За те я в школу ходжу, у трудову, там де колись уезне було... а ти?

Єрухім мотнув головою.

1) „Омейн“ — аміні.

2) Молитовник.

— А я ні... Весь час ходив до реб-Мойші, а оце з місяць, як батько не звелів, тепер йому допомагаю... Ну, я піду мабуть.

Монька затримав його.

— Встигнеш... ходім до мене?

— Чого?

— Хо-дім! В мене там щось цікаве є...

— Скажи що, а то не піду.

— Жалітимеш... ходім!

— А батько?

— Ну, що там батько!.. — буркнув Монька й повернувся, вдаючи що він іде зовсім. На думці ж у нього було інше.

Монька не боявся свого батька й тому так умовляв Єрухіма. Моньчин батько цілими днями ходив по місту з рямом скла, вставляв, шибки, а матері в Моньки не було, тому й ріс він сам собі господарем записався до школи й зиму ходив до неї, а літом бігав з товаришами.

Монька не помилився, що й Єрухім не витримає спокуси й піде з ним. Не встиг він одійти кілька кроків, як Єрухім крикнув навздогін:

— Зажди!

— Ідеш?

— Та йду.

— От так би й давно!

IV.

Батько сидів на стільці п'яний і лаяв матір. Завжди так. Коли нап'ється — за всяку дрібницю причепиться й починає докоряти. Тепер за Єрухіма.

— ...посилаєш його до синагоги, а він півдня до дому не йде... а ти працюй! Праси став сам, мьотку витягуй сам... усе сам, усе сам!

— Але ж він дитина... грається мабуть десь, — захищає Єрухіма мати.

— Грається? Ви чули? — звертається невідомо до кого Аврум-Янкель, — грається! А я в його літа грався? Ого! Вже як батькові робив.

Зрештою така порівнюючи мирна, розмова переходить на палкішу й коли Єрухім тремтючи береться за щеколду дверей, він чує такі слова:

Аврум-Янкель. — Я його вижену... На що я його годуватиму ледацюгу?

— Етель. — Авруме, що ти говориш... Ти п'яний!

Аврум-Янкель. — Я п'яний? Сама ти з любови до свого сина оп'яніла! Може ти ще скажеш, що йому треба моціон робити? В тринадцять літ вже можна й батькові старому допомогати...

Етель. — Ой, Авруме, коли ж він такий слабий...

Єрухім коло дверей вагається. Зайти йому до хати, чи повернутися? Зайти, значить батько поб'є за пошмалене волосся та обличчя, а голівне за хто зна де загублений тфілен. Мабуть краще повернутися й піти зовсім... Але в цей час йому чути, як мати каже:

— Ну, чого ти на мою дитину в'ївся.

Єрухімові стає шкода матері. Він вже зовсім вирішує надавити щеколду та знову чує батьків голос:

— То дитина? То не дитина — то чорт на мою хвору голову!

Єрухім повертається, щоб вийти з сіней, щоб більше й не бачити дому, але Аврум-Янкель чує стук, зривається з місця й вибігає в сіни.

— Ти довго вже тут стоїш? Підслухаєш? — і товстий пас падає Єрухімові на плече...

— За що він мене?

— За тфілен... за те, що втік з синагоги...

— А відкіль він узнав?

— Він усе знає, на те він батько... Єрухімові сльози до горла підкочувались, зло брало.

— І нічорта він не знає! — крикнув Єрухім. Йому хотілось зробити якусь капость, щось зле, щоб і батька образити, що-б і самому легше стало.

— Нічорта він не знає, — вдруге проказав Єрухім, зриваючи з голови мокру ганчірку. Він тільки знає начорта тфілен на голову та на руку накручують? Етель відсахнулася.

— Єрухіме, — що ти говориш? Хто тебе навчив? А Єрухім наче не тринадцятилітній хлопчик, а доросла роздратована людина, нервував.

— Нічого він не знає... Битися він знає... Старий п'яниця! Вражена Етель схопила його за руки.

— Що ти? Що ти? заспокойся... Не можна ж так на батька... Батько тебе годує, вчить! Єрухім пручався.

— Вчить? Я не хочу, щоби вчив пасом... не-е хо-очу-у... Заплакав. Став безсилий. Притулювся до материного плеча й хлипав... Етель узяла голову його, поклала собі на коліна й гладила рукою шорстке волосся...

Єрухім заснув. Довго сиділа мати над сином. За немитими давно шибками роздвітала літня ніч зірками, а в кімнаті темно... і впав сум вагою на старечі плечі матері...

О, моя мамо!

Життя вагою лягло на плечі твої, а очі випив сум...

Зараз сидиш мабуть коло вікна й дивишся в ніч, чи не прийде далекий укоханий син твій стати на коліна перед твоєю материнською мукою, перед болем твоїм...

Прийти-б, вклонитися, та шлях прослався мимо й лише привіт я шлю тобі.

До далекого незрівняного краю йду я...

Вірю, мамо! В тих краях не біль і не мука матерів, а тиха радість...

V.

Про те, що Єрухім утік з синагоги, стало відомо всім. Євреї, що були в синагозі того дня — розказали.

Аврум-Янкеля сусіди взяли на глум.

— Так оце твій справжній єврей?

— Ну-да, він скоро в більшовики запишеться.

— Чого доброго! Від теперішніх дітей того тільки й жди...

— Ну й часи!..

— Да, часи!..

Які-ж саме тепер часи — ніхто не доказував. Аврум-Янкель злий був на сина й п'яний одного разу пройшовся гарячим прасом по Єрухімовій спині. Й знову Єрухім зліг. Лежати довелося на череві, бо вся геть спина взялася великими пухирями.

Мати лікувала їх так: — змазувала олією й присипала содою. Лежучи, Єрухім слухав батькові лайки й у нього дозрівало одне бажання. Але, лише приходило воно в голову, він лякався й радий би забути, та думка настирливо працювала в одному напрямку...

Аврум-Янкель строчив машинкою комір до чийогось піджака, а Етель прасувала білизну. Хоч, на диво Аврум-Янкель не був п'яний і не лаявся — Етель була засмучена й зітхала, кидаючи погляди на Єрухіма, що сидів на ліжкові. В нього вже гоїлися пухирі, але ходити він ще не ходив.

Гладила рукою шоретке волосся...

його... Тобі ногу розбили, а мені серце з грудей витягли...

У Етель на очі навернулися сльози. Вона знала, що чоловік її балакає про покійного Борю.

— Ну, як я житиму? Моя наречена Зося, каже: навіщо їй здався я, каліка. И справді — на що я їй? Я ж її не прохарчую навіть. А тепер дівчата такі — чоловіка їм, що-б зірки з неба здіймав. Ви скажіть мені, реб-Авруме, як мені жити в світі?..

Аврум-Янкель зразу не найшов, чим відповісти й подумав трохи.

— Як би це було не тут, у цій дикунській країні, де люде не вміють шанувати своєї влади, де їх змінюється на рік десять — в тебе була б ціла нога, а в мене серце... Що ти на це скажеш, Шаю?

Шая рукою допомагав словам вилазити з горла.

— Це ви про Палестину! Нам там не бути! А я хочу жити, реб-Авруме, жити й любити красиву жінку, мати по п'ятницях фаршировану рибу й свіжу халу¹⁾... Знаєте ви — повернувся він до Етель, — що значить хотіти жити? — і знову до Аврум-Янкеля. — Я знаю, це ви про Палестину... нам там не бути... Он він, — Шая показав на Єрухіма — може той...

Аврум-Янкель мотнув своєю головою, а в Єрухімовій голові як раз в цей час вистигла думка про те, що він теж хоче жити, що до Палестини дуже далеко, а дома йому що дня загрожує батьків пас і гарячі праси, й що треба шукати собі життя такого, якого сам бажаєш...

— Голівне, треба жити так, як сам цього хочеш... — вирішив тринадцятилітній Єрухім.

VI.

— Ну, й що ж? — запитав Монька, зачарованими очима дивлячись на Єрухіма.

Він не міг зрозуміти, як це Єрухім зумів зробити такий крок, такий сміливий крок, як це Єрухім задумав такий план.

¹⁾ Хала — п'ятнишня булка.

Єрухім продовжував:

— Для цього мені треба втопитися. Монька недовірили й здивовано перекинув бровами.

— Оцього я вже не розумію... Як же ти тоді втечеш з дому?

Єрухім засміявся.

— В тім то й справа, що втоплюся я, приміром, саме тоді, коли Шая Розенблюм ходитиме рівно, як ти...

— Ну, а що ж?

— А то: ти прибігаєш до моїх батьків і розказуєш їм, що бачив, як я кинувся в річку з дерев'яного мосту...

— Чому саме з дерев'яного?

— А тому, що на залізному стоїть салдат з рушницею—він би не допустив...

— Це правда!—захлинувся Монька.—Це правда... Це ти здорово придумав!

Єрухім самовдоволено посміхнувся.

— Дома будуть певні, що я втопився, а я в цей час вже буду далеко... Зрозумів?

— Ого, ще й як зрозумів!

— Треба мати велику голову, що б таке вигадати. Ій-пра, коли б Єрухім був та трохи старший—його б неодмінно призначили Упродкомісаром, або командиром міліції.

— Ти згоден мені допомогти?

— Як це треба зробити?

— Як я сказав... Згоден?

— А вже ж!

— Ти вмієш мовчати?

— О! Монька Хайтін вміє мовчати, як глухо-німий Піня-булошник.. Монька Хайтін уміє розиграти комедію не гірше Івана Гавриловича, який в народньому домі одного вечора буває молодим парубком, а другого сліпим старцем... Монька Хайтін!..

— Гаразд! Я тобі вірю. За те, що ти мені це зробиш, я колись заберу тебе до себе... Але що з тобою?—помітив слюзи на очах у свого першого друга Єрухім.

— Ти збираєшся плакати?

— Ні... я хочу тікати з тобою...

— Цього не можна... Тоді це нам обом не вдасться. Хто скаже що ми втопилися?

— А инакше якось хіба не можна?

— Ніяк не можна...

Цим аргументом Єрухім заспокоює Моньку й вони починають грати в цурки і вже зовсім не думають про те, що незабаром має відбутися...

За тиждень Єрухімова торбинка була повна. В ній було все, що здавалося йому потрібним у дорозі: хлібина, сіль, цибуля, сірники, старий піджачок, який він витяг з шахи так, що мати й не бачила й багато інших, на перший погляд зайвих, але необхідних речей. Були там різнокольорові камінці, складаний ніж, від якого цілим зостався лише пробошник, шворки різної товщини й нарешті батьків ремінний пас.

Його Єрухім узяв виключно для того, що б помститися над батьком, обеззброїти його. Нікого йому бити буде, та ще й нічим... о!

Торбинка переховувалась у Моньки.

Одного разу Єрухім вже зовсім був намірився виконати свій план але в останню хвилину такий жах і сум обняв його, що він похиливши

голову почимчикував додому й натрапивши саме на п'яного батька схопив від нього добрих стусанів за те, що зранку зник з дому й праси стояли холодні.

Після биття Єрухім не плакав, але остаточно вирішив, що час тікати з дому настав.

Три дні тяглися довго.

Єрухім загубив сон і вночі перекидався з боку на бік, викликаючи незадоволення й підозріння батьків.

Коли ж до визначеного терміну залишився лише один вечір та одна ніч, він прибів до Моньки й сказав:

— Завтра в дві години ти скажеш, що я втопився. Давай торбинку — світом я вирушаю...

— Куди? Єрухім махнув рукою в непевному напрямку. — Туди! Куди ж саме Монька не взнав. Після цієї розмови Єрухім вернувся до дому й заснув міцно й спокійно, як рідко спав за останні дні...

А Мончина ніч була неспокійна. Сон не приходив. Монька лежав не заплющуючи очей і дивився на стелю. Віконниць у хаті не було й місячне світло заливало кімнату. Вікно здавалося голубим, а насупроти нього підлога теж була наче залита ніжного кольору голубою фарбою. Всі речі в хаті були якісь незвичайні, з ніжноокресленими контурами, що ніби танули в місячному сяєві. Вони приймали в Мончиній уяві фантастичні розміри. Малесеньке люстерко виростало на всю стіну й у ньому відбивалося небо з місяцем посередині, від якого розбігалися в усі боки проміні. Здавалося, що ось-ось туго-натягнутий місячний промінь задрижить, забренить, як золота струна й поллються мрійні згуки ще нечуваної досі симфонії.

Раптом находив непевний жах і Моньці здавалося, що місяць тьмарився, що він зовсім не срібний, а такий, як бляшаний лист, що валяється коло їхнього порогу.

Хатні речі суворо гляділи; з дверей шахви, яка стала чомусь меншою од стільця, вийшла людина в чорному вбранні; спочатку маленька, вона на Мончиних очах виростала й нарешті, заслонивши собою вікно, кинулася на Моньку.

Його кинуло в холодний піт і він одбивався руками й ногами від страшного гостя, силкувався крикнути, покликати на поміч батька, але крик не йшов з горла, застрягаючи десь під грудьми. Від цього було боляче, наче в середині в Моньки щось вовтузилось, зтискало в кулак серце...

Божевільний жах обняв Моньку й зібравши всі сили, він крикнув і... прокинувся...

Був уже пізній ранок.

На ящиківі, що стояв коло ліжка й слугував за стіл, Монька побачив кусень хліба й трое огірків—батько виходячи залишив.

Снідав він не встаючи з ліжка й не вмиваючись. Потім ще довго сидів і нарешті згадав, що тож цього ранку Єрухім втік з дому й йому треба бігти сповіщати батьків.

Стало моторошно.

Це ж треба найловкіше збрехати.

Взагалі брехати для Моньки не первина, але на цей випадок треба особливої сміливості й нахабства.

Ці якості з'являються до Моньки за час чекання, який він проводить у репетиціях.

Нарешті на місцевій каланчі б'є двічі й він, що є духу біжить через базар до Єрухімових батьків, викликаючи здивовання й підозріння в перекупок, що сидять де-ниде по під ятками:

— Чи не вкрав чогось?

Але ніде не чути крику „держи“—тому ніхто не затримує Моньку й він уривається в двір до Єрухімового батька...

Забігши в хату, він вдає майже непритомного і просить дати йому кухоль води...

VII.

Етель лежала на підлозі хвора, а на ліжку переносити її не можна було, бо лише другий день шіве¹⁾ був... Аврум-Янкель не міг заспокоїтись опісля того, як Єрухімового трупу не було знайдено в річці, й забіг кудись з дому... Шая казав Етелі, що його, Аврум-Янкеля, бачили, як він сидів над річкою затуливши обличчя руками... Він очевидно вважав себе винним у самогубстві Єрухімовім...

В Етелі очі не висихали від сліз, а думи в голову йшли невеселі.

— Ну от, Шаю, промовляла вона тихим голосом, було два сини в мене, як двоє очей у лобі, як сонце й місяць на небі, а тепер немає моїх очей... Як я буду блукати цим великим, холодним світом сліпою? Хто зважить біль? Бог у небі—він бачить... Помру колись—кадішу²⁾ ніхто не промовить над могилою, як сука, а не як єврейка—мати своїх дітей... двоє їх було в мене, як двоє очей у лобі.

Ввалився в хату Аврум-Янкель п'яний, без шапки, в розірваних штанах—собаки напороли на базарі під ятками... Мовчки сів коло вікна.

— Реб-Авруме! обізвався Шая.

Аврум-Янкель злякано підвів голову.

— Хто тут?

— Це я—Шая...

— Чого ти тут?

— Я жити хочу, реб-Авруме, а мене покинула моя наречена Зося... На що я їй здався каліка?

— Чудний ти, Шаю! Зосі потрібен здоровий чоловік, що-б було в їх десяток дітей, що-б не важко було, як двоє вмруть—восьмеро зостанеться... А ти, Шаю, й одної дитини не викохаєш.—Тобі не треба жити, ліпше б ти вмер, а Єрухім зостався живий...

Шая швидко, нервово закрутив головою. Очі його вирячились і блищали жахом.

— Що ви кажете, реб-Авруме? Я ж жити хочу...Ого, як я боюсь смерті! Ого, як я хочу жити!—й грюкаючи милицями Шая швидко пошкутильгав з хати.

— Ха-ха-ха!—божевільно зареготав йому навздогін Аврум-Янкель.—Людина без ноги, з покаліченою головою хоче жити, а дитина сама собі шукає смерті... Часи!

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

I.

Вокзальний перон переповнено.

Клуночки, клунки, скрині, лантухи, люди, люди...

Люди встають з потягів, що надходять з трьох ліній, люди сідають у потяги, що відходять і перон приймає всіх.

Ворушиться вокзал переповнений народом.

Залі й у день темні, прокопчені махорковим димом, тхнуть людським потом, повітря задушливе й кисле...

¹⁾ шіве—сім день після смерті когось із родини, що провадять сидючи на підлозі, там же їдять і сплять.

²⁾ Кадіш—поминальна молитва.

За далеким семафором закричить потяг, що йде невідомо звідки й куди, бо хіба дійдеш толку на цій станції, де службовці збожеволіли від вічної біганини, від спостерігання брудних, вошивих, крикливих, що дня інших, але схожих один на одного мешканців станційного перону та залів...

Долетить гудок паротягу й перон несамовито заворушиться, засновигає—полетять лантухи, клунки, скрині...

А потяг прийде й зовсім не той, що кожному потрібен і знову метушня, висадка й знову зіллються в єдине річище два людських потоки, забурлять, зашумують, як шумує вода на камінні, то погрозово-галасливо, то тихо, спокійно, а раптом спіткавши спад зареве: нащо припинили її спокійний плинь...

А потяги прибувають, привозять свіжі вісті з Надволжжя, південної України, привозять нових людей, що заздалегідь кинули ниви, аби якось перебути рік.

— Вигоріли хліба...

А потяги відбувають, везучи людей повних надією...

— Куди?

— Та звісно...

— Де хліба вродило...

Й кипить, шумує станція й у шумі станційного життя чути:—голод...

В ночі прийшов ешелон.

Червоні товарні вагони по самі нікуди були набиті пасажирами. Кому ж не пощастило вдертися до вагону—їхали на дахах, буферах, тормозних ганках, ризикуючи що—хвилини звалитися під колеса на рейки.

З передостаннього вагону вискочив хлопчик з торбинкою за плечима, без кашкета—загубився в вагоні—розгублений і безпорадний. Став коло вагону й подивився навкруги...

Темна ніч.

Скрикне паротяг пронизливо й знову тиша,—особлива станційна тиша,—з важким диханням паротягів та цокотінням змазчиків об колеса вагонів—перевірка.

Хлопчика обгортає жах.

Хлопчик цей—Єрухін і йому є чого жаяхатись. Йому хочеться їсти, а в торбинці в нього лише один невеличкий шматок хліба й дві головки цибулі. Він знає, що коли сьогодні поїсти—завтра знову захочеться, а нічого буде. Цього він і боїться.

Поміж колесами вагонів, поміж клунками та лантухами Єрухін вилазить на перон. Він думає; чи їсти зараз, чи спати? Перше бажання перемагає й він вирішує зараз-же підкріпитися, але вже в той момент, коли хліб піднесено до роту—він передумує: ліпше поспати... коли спиш їсти не хочеться. Й не маючи охоти знову розмотувувати торбинку, він кладе хліб у кешеню піджака, вкидає туди-ж цибулю й поклавши голову на торбинку—засипає, зтомлений трьохденною їздою в тряскнм вагоні, де майже весь час доводилося стояти...

Прокинувся Єрухін від того, що було йому холодно.

Спочатку він не розплющуючи очей силкувався, як найбільше втягти голову в комір піджачка, згортався бубликом, але від цього тепліше не ставало, а навпаки, бо сон остаточно проходив. Нарешті він сів і позіхнув.

Вже розвиднилося й перонні мешканці теж попркидалися. Вони ходили вздовж перону, трусились від холоду, палили цигарки з товстого паперу й лаялися...

В Єрухіма холод остаточно вивітрив сонливість, а замість неї з'явилася нагальна потреба їсти.

Єрухім мацає рукою в кешені піджачка, куди вчора клав хліб та цибулю, але нічого там не знаходить. Тоді він мацає другу кешеню, але має такі ж наслідки. Його починає уже брати сумнів, чи й справді він брав їжу з торбини. Перевірив. Там лежала всього одна цибулина. Тоді промайнула інша думка: можливо ще вночі поїв... Але він цього не пам'ятає й голод не проходить. Тоді він знову роз'язує торбину й остаточно переконується, що окрім цибулі там нічого немає—гірко плаче.

Плаче він не довго, бо чує, як хтось підходить і зупиняється коло нього, а потім сміється й каже:

— Диви, який рудий!

Єрухіма це ображає й сльози одразу висихають, він забуває про голод і хутко підводить голову. Обличчя в нього заплакане й замурзане й ті двоє хлопчаків, що зупинилися коло нього, починають ще більше реготати. Єрухіма це дратує й він не кажучи й пів-слова бере торбину, щоб піти геть. Але хлопчак не залишають його, ідучи ззаду кричать:

— Рудий чорт! Облизяна! Руда облизяна!

Єрухім кидається бігти, але один з хлопчаків наздоганяє його, дає „під ніжку“ й обоє вони падають на перон під загальний регіт натовпу, що одразу-ж збирається коло них. Через хвилину Єрухім знесилений лежить лицем до гори й бачить над собою веселе, насмішквате обличчя хлопчика з яким він лиши боровся...

— Вставай, руда облизяно!— каже хлопчик всміхаючись і простягаючи Єрухімові руку, а натовп регоче.

Єрухім береється за протягнуту руку й підводиться з перону. В цю хвилину він дійсно схожий на руду малпу. Волосся в нього настовбурчилося, на обличчі засохла грязюка. Злякано й розгублено дивиться навкруги, шукаючи свою торбину, але не бачить її. В цю ж хвилину в ньому знову прокидається бажання їсти й він знову хлипає...

— Чого ти? питає хлопчик з насмішкватим обличчям.

— Торбина-а...хлипає Єрухім.

Хлопчина хвилинку мовчить, потім обдивляється навкруги й кричить голосно, дудкою склавши руки до роту:

— Шатія—братія! Ванька—Вухо! Горючий! Ломака! Сю-уда-а!

В ту ж мить з усіх боків станції з криком і свистом біжать також обтріпані, брудні хлопчак.

— Га?

— Що?

— Чого?

Ого, як я боюсь смерті! Ого, як я хочу жити ребе Авруме.

Хлопчик тримаючи за руку Єрухіма починає розказувати, що сталося, але помічає, що від помешкання ОРТОЧЕКА йде військовий з рушницею.

Він на півслові перериває мову й кричить, тикаючи пальцем в напрям військового.

— Іде-е.. тікай, хлопці! а сам теж біжить разом з Єрухімом, побравшись за руки.

Все це сталося так раптово, що Єрухім навіть не зчувся, як вони вибігли далеко за станцію в степ.

Сходило сонце.

І небо, й степ заливало рожеве сяйво соняшного сходу. Синява небовиду тікала геть, а натомість ставала молошно-голубою з рожевими каймами на обрії... А в степ широкий за обрії тікає залізничний, що вартують його стовпи телеграфні. Ось і сонце впливало червоно-гаряче, розсипаючи бризки саява... Соняшний ранок вставав молодий та блискучий. В день буде спека, а хліба горять, горять...

Біжать хлопці стежкою, а пообабіч жита жовто гарячіють, тоскно схилювшись, побиті, поплутані—град був недавно...

Сум степовий.

Підбігли під пареїздний тунель, що наскрізь висипу прорізано й притулися до цементованої стінки.

— Кажись утікли...—відсапувався несподіваний Єрухімів товариш.

— А хто то гнався?—запитав Єрухім.

— Чекіст...

— Міліціонер?—перепитав Єрухім.

— Ні, чекіст...

— А що це значить „чекіст“?

Єрухімів новий знайомий почав пояснювати, але не осилив такої важкої теми, заплутався, збився і змовк. Тим часом надійшли останні хлопці. З'являлися вони по одинці, озираючись. Єрухім не розумів, чого їм критися, але запитати боявся. Хлопці на вигляд були старші за нього, з засмаглими обличчями, порепаними ногами й дуже обірвані. Він спостерігав, а між тим його новий знайомий розказував компанії, як украдено торбинку й пропонував знайти її.

Ванька—Вуха, худорлявий, високий хлопчина з величезним зкаліченим вухом, що теліпалось в нього як у пса, взявся йти на розшуки.

— Згодом я піду на станцію й знайду торбинку, запропонував він.

— Гарзд!—погодився на це хлопець з насмішкуватим обличчям, новий знайомий Єрухімів, який був, очевидно, проводирем компанії, й почав знайомити Єрухіма зі своїми товаришами.

Він виголосив таку промову:

— Слухай, ти! ти бачу я такий як і ми безрідний, будь нашим товаришом—тепер тебе зватимуть Рудою Малпою. Я—Кепка... чого мене так прозвали, я не знаю... Оце ось хлопчина—його звати Ванька-Вуха, за його порване вуха, він тобі знайде торбинку. Он отой, в черевиках, то Ломака—він принесе нам їсти...

При цьому останньому слові Єрухім незтримався й розплакався, бо ж їсти хотілось до неможливости.

— Тю!—крикнув Кепка.—Я й не знав, що ти вмієш часто так плакати... Це сьогодні вже в друге... За це тебе будуть звати не просто Рудою Малпою, а Рудою Плаксивою Малпою... Згода, хлопці?

— Згода! Згода!—заверещали хлопці, наче тисяча домовиків, бо під тунелем луна розходилась стоголосо, а Кепка звернувся знову до Єрухіма.

— Чого ж ти так часто плачеш?

— Я їсти хочу...—ревнув Єрухім.

— Це не дивно...—гаркнув Ломака таким голосом, що Єрухім аж злякався.

— Ми до цього звикли,—пропищав ще один хлопець, якого звали Горючий.

— Але ж ми не плачемо,—закінчив Кепка й поцікавився, чи ж давно Єрухім їв.

Єрухім розказав, що в нього вкрадено з кешені хліб і цибулю, як він спав на станційному пероні. Тоді писклявий хлопчик—Горючий—зхопився з свого місця й регочучись почав стрибати по тунелю. Він тримався за живіт і так надимався, що Єрухімові на початку здавалося, що він ось-ось лусне, а потім ставало дивно, з чого тут сміятися, коли хлопця обікрадено... Дивлячись на нього й останні не знаючи чому, почали сміятися. Й нарешті коли трошки пройшов вибух сміху, Кепка запитав:

— Чого ж власне ми сміялися?

Горючий знову розреготався й признався, що то ж він витяг в Рудої Плаксивої Малпи хліб та цибулю з кешені, бо йому саме хотілося їсти, як з рушниць.

Хлопці знову почали сміятися від того, що доля звела злодія й обікраденого до купи, та ще їм подобався вираз Горючого „їсти хочеться мов з рушниць“...

— Мов з рушниць...—качався від сміху Кепка,—здорово... Мов з рушниць...

Звичайно, Єрухімові було не до сміху, але в цей момент повернувся зі станції Ванька-Вуха несучи з собою його торбинку. Єрухім зірвався з свого місця, вихопив в нього з рук її й сам приєднався до загального галасу, почав стрибати й витанцьовувати невідомо який танок.

— Де ти його знайшов?—крикнув Єрухім.

— У злодія, що вкрав його...

— Ти йому сказав, що це мій і він віддав?..

— Зачувши такі наївні слова, компанія знову почала галасувати й сміятися з Єрухіма.

— Він простісіньким чином вкрав його в того ж таки злодія...

— Ха-ха-ха...

— І не тільки його, а й ще щось,—додав Ванька-Вуха,—Ломаці не доведеться сьогодні йти на здобич...

З цими словами він послав руку за пазуху й витяг звідти четвертину сала та досить великий шмат хліба.

— Дядько придуркуватий клунка не зав'язав, а воно стирчить і спокушає—пояснив, Ванька-Вуха.

Не довго думаючи, хлопці взялися за їжу.

Кепка звернувся до Єрухіма, який лише дивився на сало, а сам уминав хліб.

— Ну, а на сало чого дивишся?.. Їж, а ні, так я з'їм.

Його слова покрив голосний вибух реготу.

Єрухім змовчав і продовжував жувати хліб.

— І справді, чого сала не їси?

— Він мабуть штунда?!

— Жид!.. Жид, а не штунда!..—крикнув Горючий і стрибаючи на одній нозі заверещав своїм пронизливим голосом:

Жид пархатий

Салом напхатий,

Гвоздиком прибитий,

Щоб не був сердитий.

Єрухім, аж скривився від такої образи, а хлопці всі сміялися, лише один Кепка крикнув заступаючись за нього.

— Мовчи, Горючий! Хіба не однаково, чи жид чи ти—він теж їсти хоче! а що він сала не їсть, значить, дурак... Зараз ми будемо його вчити... Хлопці, разом!

І за цими словами хлопці навалилися на Єрухіма й притиснули йому руки й ноги до цементованого долу тунелі. Кепка ж узяв кусок сала, дав йому понюхати, а за тим став пхати в рот... Єрухім плювався, пручався, але згодом розсмакував, і з жалобою відгризши шматок сала почав його жувати... Тоді хлопці пустили й почали виробляти таку жахливу діаволову літургію, так кричали, так реготалися, що мабуть далеко було чути шум, що луною розносився з під цементованих зводів тунелю...

II.

Став Єрухім повноправним членом Кепчиного товариства, лазив з ним по станції, переїздив з місця на місце. А країни, де можна жити так, як самому бажано, не міг знайти... В нього вже починав з'являтися сумнів, чи взагалі можна жити так. Коли йому хотілося тепла—був голод скажений і зуб на зуб не попадав, коли йому хотілося їсти—ніде не можна було вкрати шматка хліба, а осінь настала й дощі почали лити, наче десь у горі розсохлася діжка небесна й ллється крізь її щілини за літо назбірана вода... Голод страшний настав... Сотні самарців, саратовців, яких Єрухім бачив на станціях, полустанках, де йому доводилося бувати, до розмов яких йому довелося дослухатися в вагонах під час переїздів, сумно жалілися, що такого голоду вже давно не було в країні, що цей голод не одну сотню народу задавить, що хто й зна, чи за один рік він закінчиться...

Батьки кидали своїх безпорадних дітей, що-б не бачити їхніх мук, не чути плачу й вимог:

— Хліба!

— Хліба!

О, той хліб!

То він примусив цих людей у сірих свитах, сірячинах—кидати свої села, рідні й милі й їхати кудись за тисячі верстов—шукати заробітків і хліба... О, той хліб! То він примушує переносити тяжкі муки...

Єрухім починав вже думати, що добре було б, коли б не треба було зовсім їсти, тоді-б не треба було дбати про хліб, взагалі, не треба було б робити—люди б жили вільні й безтурботні, як птахи... Ех, харащо б жили люде, коли-б не треба було дбати про хліб.

О, той хліб!

Благословенний і проклятий хліб!

Скільки поту й сліз пролито з-за тебе... Скільки мрій і сподівань поклалося на тебе, ти обдурив...

Обдурив —

обдурив —

обдурив —

віє вітер пролітаючи диким, без-

людним степом...

Над степом туман...

Білі пасма його повзуть за вітром, обгортають станцію й вечір сивий від туману... вечір сивий.

Єрухім сидить притулившись до стінки станційного будинку. Хлопці десь ділися, чи пішли на здобич, чи може забралися куди в тепле місце й сплять—хіба їх знайдеш?.. На самоті Єрухімові важко й у середині

наче скрябає щось... Та вітер ще проклятуший такий—вие несамовито (що то буде, як сніги впадуть?), а то затихне й тоді туман наче тенлішає й Єрухімові навіть приємно стає... Така солодка зажура надходить, обгортає його, що він забуває про станцію закинута в степах, про своє непевне товариство й йому гарно... Тоді він згадує про матір. Хочеться заплющивши очі лежати вдома в теплі на ліжкові й що б мати тримала руку на чолі в нього... Материна рука легка й тепла і так приємно відчувати її тепло, знати, що є коло тебе людина, яка любить тебе й жаліє. Та раптовий зойк паротягового гудка перериває його думки й від того осінь стає ще сірішою, вітер нахабніше забирається під дрантя, що залишилося з його одягу...

Осінь...

Прийшла вона, хляпаючи босими ногами по калюжах, а листя червоно-злотне обцїловував вітер з дерев і крутив над землею... Кружляло листя блискучо-кольоровими метеликами і встиало землю м'яким, вогким килимом... Ранками холодними та прозорими викочувалося руде сонце з-за різбного обрію й котилося вицвівшим небосхїлом...

Дні осінні короткі.

Сходило сонце холодне на сході; заходило сонце холодне на заході—день минув, пропав...

Ще будуть дні турботні й радісні, ще будуть дні вогнені й хвилясті...

Дай, доле, днів, як бурь, днів, як вогню, як соняшного сїява, що б життя вирувало вогнем і бурею й сїявом, що б життя зробило нас невмірчими!

Єрухїм знову думав про матір і йому хотїлося повернутися до дому. Але про це своє бажання товариству він не казав. Ця думка глибоко була захована в ньому, а на зовні він був не ліпший від останніх. Та кожен з них ніс у серці якусь мету, про яку вважав непристойним балакати, а коли-б і розказав приятелям—лише сміх почув би, бо серце в кожного зачорствїло до чужого болю, чи радості—радість є своя, біль є свій: не треба виноситися з ним на люди... Як же ж вони просили хліба, як протягали руку? Прости: свій біль десь глибоко в серці захований, а уста оповідають вигадану пригоду, батько загубився, матір потягом перерїзало, з голодної губернії... мало що можна вигадати?

Чи став би Єрухїм оповідати про свою країну?! Його країна завжди жила в його думках, але знайти її важко було. Потроху оточення починало його засотувати. В житті їхньому, голодному й холодному, вбачав Єрухїм і щось приваблююче. Одно те, що він ні від кого не залежав, не почував над собою батьківського пасу—примушувало його не вертати до дому. До цього він і не знав, куди це треба їхати, де це те далеке містечко, що зараз спить обгорнуте осінніми туманами, де тужить мати...

О, мати!

Це до тебе думки й пориви...

III.

— Ну, Шая, ти бачив колись таке?—хитаючи головою питає Аврум-Янкель.

Шая мовчав.

Аврум-Янкель після Єрухїмової „смерти“ постарів одразу, посївів і зігнувся, але вже не пив так багато, бо заробітки малі були, хїба що пошіє кому з охресних селян—і то грошей не брав, а просив хліба.

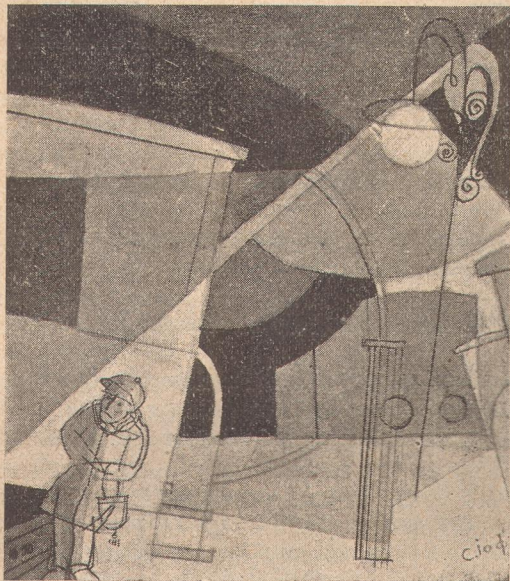
Шая мовчав.

— Ну, Шая?

Шая спромігся.

— Чи я бачив? А ви бачили реб-Авруме? Мій покійний дід Бенціон Розенблюм помер, бо він теж ніколи не бачив такого горя, а моему дідові Бенціонові було сімдесят років.

— Скоро й ми помремо, хоч і не маємо стільки років, як твій дід... На ліжкові застогнала Етель. За декільки місяців туга й голод підірвали її й без того невеликі сили.

...Розгублений і безпорадний. Став він коло вагону...

Від голодовки в очах ще дуже жовтіло.

Шая: Чого я бачу все жовтим? Тітка Етель теж жовта, як глина...

Етель: То я вмиру скоро... от побачиш, Шаю...

Аврум-Янкель: Ти не вмиреш... Що я тоді сам робитиму?

На дворі дощ б'є у віжна холодними краплями й вітер, як божевільний, що вирвався з камери, лютує, б'ється об стіни будинків, хилить паркани, зриває останнє листя з дерев—листя шелестить журно, летить за вітром, що б упасти на землю невідомо де й зогнити під сніговим килимом...

— Летиш ти, Етеле, як лист отой за вітром—життям... Хіба ти маєш свою волю? Хіба лист має її? кине вітер під ноги комусь, розтопчуть змішують з брудом... Так кинуть колись нарід наш... Вітер був—буря... Що то є буя! Зірвала листя з дерев й розвіяла по всьому світу—під ноги комусь, що б зогнити, угноєнням стати на чужих нивах, на чужій землі... А думаєш листа не тягне до дерева, з якого зірвано його...

— Це ви знову про Палестину? промовив Шая.

— Про неї... чи вмірала б моя дружина там з горя й голоду? Чи був би я там сімдесятилітнім в п'ятдесят років? Сини мої—вітер одірвав листя од дерева, тепер мої діти гній... і твій дід теж, а він не дурень був випити.

Шая мотав головою. Очі в нього ще глибше ввалилися, а ніс шпичкою стирчав на обличчі.

— Авруме, пити...

Аврум-Янкель підвівся й не поспішаючи набрав кучоль води з діжки.

— Пити?... Пий, Етеле... Хіба тобі вода допоможе?

Етель з жадобою ковтала воду.

— Досить... у тебе жар великий.

— Помру я скоро, Авруме...

— На що помирати?—злякався Шая. На що помирати вам, Етеле? Вам жити треба... Усім жити треба, зихлинав він.

— Усім жити...—промовляла Етель...—Чого ж тоді Борю вбито, чого ж тоді Єрухіма немає?..

Аврум-Янкель взявшись за голову вже сидів коло столу. Лойова, сморідна свічка світила жовтим світлом.

— Вмер дід... а мені немає охоти вмирати... живу я в вас за спасибі. Каліка ж я, що я сам умію?... Продав би дідівські варстати—хто їх тепер купить. Вже приходили з Совнархозу переписувати—мабуть заберуть...

— А думаєш, не заберуть. Заберуть, Шаю...

На ліжкові знову застогнала Етель...

— Як ти думаєш, Шаю, вона вмере?

— Думаю так, Реб-Авруме; вона вмере...

Обидва затихли...

Аврум-Янкель одломив шматок макухи й номочивши його водою став гризти.

— Я мабуть піду з дому, реб-Авруме,—сказав Шая підводячись.

— Чого ти підеш? Не залишай мене самотнього коло людини, що мусить вмерти...

— Але я боюсь, реб-Авруме, смерті, я ліпше піду до синагоги помолитися за неї.

Аврум-Янкель подивився на Шаю. На Шаїному обличчі лежала печать звірячого жаху. Так дивиться віл, коли його ведуть до різниці під ніж... Так ця скалічена людина, боялася смерті й хапалася за життя, що й Аврум Янкеля обхопила тоска обценьками наче... Це ж йому доведеться сидіти останні хвилини над ліжком хворої Етель, прийняти її останній подих... Вона вже не говорить навіть, тільки хрип з грудей вилітає, а цей хрип нагадує рипіння скрипки, коли хтось невміло поведе смичком.

Аврум-Янкель і Шая стояли один насупроти одного й дивилися один одному в очі й обоє прочитали одне: жах...

IV

Холодно було. Темна ніч була. До станції не пускають, а на пероні вогню не розведеш, тому хлопці розташувалися за лініями.

Кепка хмурий. Сьогодні нікому не пощастило, ніхто нічого не вкрав, не випросив. Кепці хочеться їсти, всім хочеться їсти.

Ванька-Вуха прислухається до того, як бурчить в нього в животі й хитає головою.

— Бурчить?

— Бурчить...

— Він—живіт—як машина, не дай їсти—бурчить...

— Як що завтра так само буде, пропаще наше діло...—пищить Горючий. Я вчора майже нічого не їв, а сьогодні майже їв, та не вдалося...

— Тобі завжди не вдається!—кричить Ломака, махаючи руками над головою Горючого.—Як би не я ти б завжди голодний був...

— За те я прикриваю тебе, коли ти крадеш,—виправдується Горючий і в його голосі зовсім немає того запалу, за який його Горючим прозвано.

Сьогодні він пішов до міста. Йшов вулицею, простягаючи руку, благаючи; та раптово ніс його вразили пахощі гарячої їжі. Він знав відкіль вони йшли... Це з отого будинку, що на розі, як іти до майдану—там їдальня для дітей... що дня вони там обідають... Як вони їдять! Горючий мабуть по вік свій не їв і не їстиме... Гм... Хоч мабуть і не погодився б він в інші часи такого їсти, та й діти ті теж... Горючий вирішив дістатися до їдальні. Тому, що він звик до будинків заходити лише з чорних дверей—зайшов у двір і потрапив до кухні. На його щастя в ній нікого не було, а їжі усякої вдосталь... Він тільки встиг узяти до рота картоплину з тарілки та простяг руку

за буханкою хліба, що б тікати, як до кухні влетів якийсь дядько червоний як рак, в білому фартусі й так закричав, що в Горючого з переляку випала хлібина з рук і він ледве втік...

— Як там тебе, дурака, не впіймали?—Здивувався Єрухім.

— Мовчи, жиденя,—відповів на це Горючий,—ти завжди з себе розумного корчиш, був би ти на моєму місці...

— Дурень!—знову гримнув Ломака, він хоч і жидівський виродок, але красти вмів—в нього довгі й цупкі руки...

— Але він ще ні разу не приніс нам їсти,—продовжував Горючий,—його давно слід прогнати, бо він живе на нашій шії.

— Мовчи, діставати їжу й ділитися нею можу лише я. Це не його справа,—відповів на це Ломака таким голосом, що всякі суперечки були зайві, але Горючого, який все-ж таки був запалистим, вже ніщо не могло зупинити.

— Він нікчемний, ні до чого, окрім їсти, не здатний хлопець, крикнув Горючий і в ту ж хвилину опивнився під Ломакою й відчув на своїй спині його кулаки. Горючому кепсько довелося-б, коли б не підвівся Кепка й не крикнув:

— Ша, братія, я надумав...

Сказав він це голосом в якому чулася впевненість. Ломака хоч був сильніший за нього, але послухався його голосу, бо Кепка завжди говорив розумно. Тому й тепер він залишив Горючого й знову сів коло вогнища. Горючий теж відсапуючись підвівся з землі.

— Я думаю так,—почав Кепка,—тут нас вже кожна собака знає, тут і ми вже всіх знаємо. Тут нічим не підживишся. Кому ж охота з голоду здихати? Я хочу їсти, ти хочеш їсти, всі ми їсти хочемо...

— Це я добре розумію,—вперше сказав слово Ванька-Вухо,—але до чого це ти вернеш?

— Дуже просто—нам тут годі й думати жити, нам треба змінити місце... відповів на це Кепка.

Ломака махнув рукою. Він вже стратив віру в ці вічні зміни міст.

— Мало ми їх міняли? Крикнув він. Скрізь однаково. Скрізь голод і скрізь кожне стерво за свою шкуру труситься...

— Та не скрізь,—сказав Кепка,—є за що труситься... Я ж бачив сьогодні вантажені кукурудзою вагони, що йшли на Михайлівськ; пропоную туди їхати...

Зачувши про вагони вантажені кукурудзою Ванька-Вухо підвівся.

— Я згоден їхати,—сказав він, і посвистуючи одійшов від вогнища...

Хлопці їхали до Н. примостившись на тормозі.

На ранок стало холодно. Падав сніг і вітер носив білі сніжинки...

У хлопців зуб на зуб не попадав

Що б трохи забути про холод, Ванька почав розказувати, яким чином йому було зкалічено вуха... кров у мене з вуха полилася,—цокотів він зубами,—злякався я... пропав, думаю. Бігти кинувся, а він за мною. Лютий стерва... На силу втік.

— Ну, а він що?

— Господар?

— Ага...

— Не знаю, більше я до нього не вертався—боявся пляшок... досить з мене одного вуха...

А мороз усе міцнішав.

Ванька перекинувся через бар'єр тормозної площадки, дивився як тікають назад з-під колес рейки, миготять шпали... Голова в нього

важчала й руки коцубіли. Він відбивав зубами такти руху потягу і мріяв, що все таки настане весна, а там і літо й забудеться оцеї проклятуший холод...

Ломака й Кепка лежали накривши собою Єрухіма. Так вони робили що раз. Спочатку гріли Ваньку, потім Ванька й Єрухім по черзі їх, всеж таки тепліше.

Ванька вже зовсім замерз, згинається ввесь, що б хоч трішки зігрітися, хлопці останні теж збилися всі на купу й вовтузилися... А Ваньці, як на лихо, спати хочеться. Віки важкі такі стали й усе падають. Він вже не розбирає, чи шпали миготять з під колес, чи то хтось їх зкидає з даху вагона. В очах миготять жовті кола... Він знесилений зовсім перехиляється через невисокий бар'єр тормозної площадки й перед тим як хлопці встигають побачити, випадає під колеса на рейки... Єрухім бачить як мелькають у повітрі його ноги й кричить несамовито, але коли всі дивляться вниз на рейки, нічого крім кривавих плям на буферах переднього вагону вже не видно...

— Пропав один...

Хлопців обгортає жах...

Вони змовкають і клацаючи зубами від холоду, туляться один до одного...

Видно вже Михайлівськ. Спочатку крізь снігову завісу непевно проступають його контури, а чим ближче—яскравіше стають перед очима суворі кам'яні будинки накопичені на невеликому взгіррі. Десяток високих димарів пнеться в хмари.

Кричить паротяг переїзджаючи міст.

Семафор.

Михайлівськ.

V.

Зіскочивши з потягу й обігрівшись трохи на станції, хлопці розсіпалися в розвідку. Кожен з них обнишпорив усі лінії, дослухався до балачок станційних службовців, але знайти вагони з кукурудзою нікому не вдалось. Коли ж вони знову зібралися до місця Кепці влетіло. Ломака перший сказав.

— Ну, Кепко, де твої вагони?

Кепка промовчав.

— Здревив на цей раз Кепка!—пропищав Горючий.

— Ша!—відповів на це Кепка,—коли нам не вдадоя це діло...

— Не нам, а тобі...—знову кинув Ломака.

— Коли нам не вдалося це діло,—з притиском на „нам“ повторив Кепка,—треба братись за инше...

— Знову переїзджати,—недовіжливо глянув на нього Єрухім.—Дякую тобі й за цей переїзд... Може ти й сам хочеш впасти з потягу, як Ванька-Вуха?

— Ванька був слабосильним,—також спокійно відповів Кепка,—він мусив вмерти...

— Так?—перепитав Горючий.—Чого ж ми тоді возимоя з Рудою Малпою? Він слабіший за нас і мусить іти Ваньчиним шляхом...

— Ти не дужчий за Руду Малпу. Руки в Руді Малпи довгі й він ще ніколи з них не випускав буханок хліба... й коли вже кого слід прогнати від нас, так це тебе!—випалив одним духом Ломака. Горючий змовк, бо знав що Ломака свої слова може стверджувати дією.

По такій розмові вирішено було всім розійтися містом, а над вечір зібратися знов на станцію.

У місто Єрухім пішов з Кепкою.

Починав сипати рясний сніг.

Великі лапаті сніжинки падали з гори й жовтіли на панелях, на брукові

Єрухім, що вже силу станцій та міст переїхав—не бачив ще такого міста з височенними будинками, повними дверей і вікон. Не бачив він ще також і того, щоб через місто були прокладені рейки, але не такі як залізничні, трохи химерніші. Йому все хотілося побачити, як же потяг ходить по них. Кепка ж очевидно вже знав призначення цих рейок і взагалі не звертав особливої уваги на оточення, думаючи про те, як би встановити свій трохи підмочений авторитет.

Але Єрухім цього не знав і вбачав в цьому Кепчину байдужість і зневагу до всього, й переповнювався ще більшою повагою до нього.

— Ну, Руда Малпо,—сказав Кепка, гикаючи від холоду й голоду,—коли ми сьогодні не дістанемо собі їсти—ми помremo... Я відчуваю, що в моєму животі кишка на кишку полізла й на шарманку грає...

Єрухім не менч резонно відповів:

— Я почуваю себе приблизно так само, але не доберу толку, що нам треба робити.

— Руда Малпо, в тебе від голоду вже затьмарило розум. Нам треба, як і завжди, або просити, або красти.

— Так і я це чудово розумію, але я чудово не розумію в кого тут можна просити й де тут можна вкрасти.

— Я теж розумію не більше твого,—пробурчав Кепка,—але спробувати ми вимушені.

Ввечорі хлопці зібралися на пероні. На цей раз навіть спритний Ломака не приніс нічого, а за останніх і розмови зайві.

На пероні холодно.

Спробували зайти в станцію. Там давали кип'яток і вони зігрілися трохи. Але Ломаку це не вдовольнило й він забачивши в одного з подорожніх торбинку з харчами, так спритно зграбастав її й утік, що подорожній помітив пропажу лише через декілько хвилин і тоді зняв такий галас, що всі аж полякалися.

Він схопив поблизу Єрухіма за петельки й добре потрусивши крикнув:

— Ти взяв?

Єрухім зразу не зрозумів в чому справа й тільки дивився на нього перелякано, але потім догадався, що в подорожнього трапилася покража й невинним голосом запитав:

— Що сталося, дядю? Чого ви так перелякалися й кричите?

Такий тон збив подорожнього з пантелику й він випустивши Єрухіма, став ляпаючи руками об поли оповідати всім, що в нього вкрадено торбинку, яка містить п'ять хунтів сала, хлібину й де-кілько яєць. Слухачі зависливо кивали головами (де ж пак таке багатство під голодний час), а Єрухім облизувався бо був певен, що торбинку стяг хтось з шатії. Він тактовно не спішив тікати, а стояв коло подорожнього й дослухався його розмов. Підійшов і Кепка. Він розумів, що лише Єрухім двинеться з місця—зразу ж йому й кришка, бо подорожній більше нікого з шатії коло себе не бачив, тому треба в інший спосіб дати Єрухімові можливість зникнути.

Хлопці переморгнулися.

Кепка одійшов у близький до дверей куток і став ніби вкладатися спати. Вибравши момента він витяг з-за пазухи чималенького камінця й раптово влучив ним у лампу, що ледве блимала під стелею.

Відразу стало темно й Кепка перестрибуючи через людей з криком полетів до дверей, з не менчим галасом подався за ним Єрухім, а там невідомо де взявся Горючий.

На пероні хлопці трохи відсапнулися, але почувши голос подорожнього, який кричав, що торбинку вкрав у нього таки ж той самий рудий хлопчик, який корчив з себе сироту казанську, майнули через лінії й довго бігли не зупиняючись...

А в полі вітер скажений. Рве одяг, холодом сбдає.

Хлопці перебігли через висип і вже тихше пішли затишною стороною.

— Куди ми йдемо?—закляклыми руками розтираючи вуха крикнув Горючий.

На це навіть Кепка не знайшов, що відповісти. Дійсно, вони з переляку забігли дуже далеко. Треба вертати назад.

Пройшовши трохи, забачили вогник коло лінії.

Мабуть уже стрілка,— подумали всі, але наблизившись узнали, що то світився люк знятого з колес і поставленого обік висипу товарного вагону.

— Хто тут може жити?—майнула в хлопців думка. Кепка грюкнув кулаком в стінку вагону й крикнув:

— Хто тут є?

В відповідь на це в вагоні зашаруділо щось, потім відсунулися на блоках двері і в їхній прорізі з'явилася безноса обідрана особа, й гуняво промовила:

— Який вас чорт припер сюди й чого вам треба?

На це Кепка, якому холод наддавав хоробрости, відповів, що припер їх сюди не чорт, а звичайний випадок, який може трапитись у житті всякої порядної людини та власні ноги, й що треба їм лише трохи тепла й місця переночувати.

Здивований такою сміливістю безносий ширше одсунув двері й знову прогугнив:

— Заходьте, багато вас?

Хлопці вдерлися до вагону й побачили ще одного мешканця: брудну, одягнену в дрантя жінку, що сиділа в кутку й шукала щось у спідниці. Посеред вагону на бляшаному листі було розкладене вогнище; дим від нього виходив в непритулений люк.

Ломака розмотував торбинку й усі взялися за їжу з жадобою голодних вовків. Брудна жінка теж підійшла до вогнища й схопила шмат сала, нехорошими очима подивившись на Ломаку, що був найбільший на зріст й наймужаліший виглядом з усіх хлопців.

Попоївши, хлопці вклялися спати, але безносий порадившись в іншому кутку з жінкою й трохи походивши вагоном зупинився над ними.

...Дивився кудись далеко вперед в одну точку...

— Ви вмієте їсти, як непогані вовки...—сказав він,—та завтра ви не будете вже мати чого їсти...

— Ні, завтра ми ще будемо мати, що їсти,—відповів Кепка.

— Ну, то це трапиться після завтра.

Кепка зрозумів, що безносий до чогось верне балачку й підвівся на лікоть.

— Що ти цим хочеш сказати?

— Що вам треба потурбуватися про їжу...

За цими словами всі насторожились.

Кепка всміхнувся насмішливо й сказав.

— Це я й без тебе знаю... Ти скажи ліпше, як це треба зробити?

Безносий таємниче нахилився до нього й почав гугнявити швидко-швидко. Чим далі він говорив, Кепка слухав уважніше й нарешті зіскачавши з підлоги крикнув:

— Згода!

VI.

До вечера довго було ждати.

Кепка з безносим мешканцем вагону кудись пішли.

Останні хлопці по черзі ходили в посадку ламати кущі для вогнища.

Приємно було сидіти в теплі після стількох днів холодування.

Єрухім заплющив, очі лежав в кутку на соломі й мріяв.

Мрії його знову були про ту ж країну, де можна жити по своєму.

Один час він вже й забув навіть про неї, а останніми днями вона не виходила в його з думки. Чого не послухався батька? До батьківської обітованої землі шлях простий, а цю піди знайди! Немає її...але ж мусить вона бути! Тільки мабуть не тим шляхом пішов він її шукаючи—треба було иншим... А яким? Чи знайде він її тепер?

Прижмурюючи очі він вже бачив людей з своєї країни й вони йому розповідали про дива—дивні, які в ній є... В тій країні голоду немає й вічно панує в ній літо, кожен має що хоче й робить, скільки хоче, усі веселі й бадьорі...

Думки його були перервані приходом Кепки й Безносого. Вони принесли декілька лантухів, до яких були прив'язані довгенькі з аршиноривки.

Призначення цих лантухів Єрухім не зрозумів й спробував було запитати в Кепки, але замість відповіді одержав пораду підождати до вечера:

— Тоді визнаєш...

Коли ж вечір надійшов, непомітно, як і взагалі надходять зимні вечори, Безносий сказав, що час рушати.

Кепка слух'яно встав з соломи, а за ним й усі хлопці.

На диво Безносий залишився в вагоні.

Знову за проводиря був Кепка.

— Куди ми йдемо?—питає що хвилини Горючий, бо Кепка ще й досі не розповів хлопцям про свої плани.

— Куди ми йдемо?

— Мусите розуміти, коли маєте під руками лантухи. Ми йдемо краси кукурудзу, яку привезено сюди тим же потягом що й ми приїхали.

Хлопці від несподіванки аж зупинилися.

— Нічого немає дивного,—продовжував Кепка,—я просто наплутав тоді... Зараз кукурудза складена в елеваторі, що біля станції й нам, треба підпалити його, а під час пожежі набрати лантухи макухи.

У Єрохіма як і в останніх кров похолола в жилах від такого плану; лише Ломака розреготався по дикунському й крикнув:

— Дай руку, Кепко, ти дійсно герой і з тебе буде злочин не гірший від мого батька!

...Елеватор охороняють лише двоє вартових. Вони ходять назустріч один одному навколо паркану, зустрічаються обійшовши й знову розминаються...

Сповідившись про це, Кепка запропонував кинути жеребки: кому йти підпалювати?

— Я все рівно йду, сказав він—але мені треба помішника...

Він зав'язав вузлики на вірьовці свого лантуха, потім забрав у хлопців останні й перемішавши їх кинув на сніг.

— Беріть... Хто візьме з вузликом, той піде зі мною...

... і вузлик дістався Єрухімові.

— Гляди ж, Руда Малпо, не здрей!—прохарчав навздогін Ломака, коли Кепка схопивши Єрухіма за руку, ступнув у напрямку елеватора.

— Через паркани лазити вмієш?—спитав Кепка Єрухіма.

Єрухім підтвердив.

— Ну й гаразд...—сказав Кепка так спокійно, що Єрухім аж здивувався. Він весь трусився й цокотів зубами від такої небезпечної гулянки, а Кепці хоч би що.

Непомітно підлізли під самий паркан.

Кепка озирнувся навкруги й підсадивши Єрухіма сам переліз через паркан тихо, мов кішка...

— Ти бачив, як хтось перескочив через паркан?—сказав один вартовий другому, коли вони обидва зустрілися як раз коло воріт елеватору.

— Ні ... а ти?

— Не знаю... може то мені здалося так?

— Все може бути... ключі в тебе?

— На ось...

Один з вартових почав стромляти ключ у замок і вже в той момент коли ворота розчинилися—раптово бухнуло полум'я з вікон вуглового помешкання елеватора, де лежала солома, й освітило весь двір...

Вартові помітили двох хлопчаків, один з котрих кинувся був утікати... Але втікти йому не вдалося. Його затримали саме тоді, коли він переніс одну ногу через паркан... Єрухім же тікати й не пробував—дався до рук, як курча...

Один з вартових вистрілив у гору двічі й зі станції прилетіла пожежна дружина й усі мешканці станційних заль та коритарів... Не заставили себе довго чекати й Ломака, Ванька-Вуха та Горючий, але Кепки та Єрухіма вони вже не застали.

Кепку й Єрухіма повели до міста.

Елеватор палав.

Палум'я гарячими устами цілувало небо й жарко було від вогневих поцілунків, червоніло воно й здавалося рубіново-червоним плакатом, зписаним сірими літерами—димом... Дим змішувався з хмарами й сипав сніг вогкий і лапатий...

Єрухім ішов з Кепкою поруч і думав, що немає на світі країни, де можна було б жити так, як йому хочеться...

(Закінчення буде)